

LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖ
N U T A R I M A S

**DĖL NACIONALINĖS NEĮGALIŲJŲ SOCIALINĖS INTEGRACIJOS
2013–2019 METŲ PROGRAMOS PATVIRTINIMO**

2012 m. lapkričio 21 d. Nr. 1408
Vilnius

Vadovaudamasi Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo (Žin., 1991, Nr. [36-969](#); 2004, Nr. [83-2983](#); 2010, Nr. [60-2958](#)) 16 straipsnio 2 dalies 1 punktu, Lietuvos Respublikos Vyriausybė n u t a r i a :

1. Patvirtinti Nacionalinę neįgaliųjų socialinės integracijos 2013–2019 metų programą (toliau – Programa) (pridedama).

2. Paveisti Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai:

2.1. iki 2012 m. lapkričio 30 d. patvirtinti Programos įgyvendinimo 2013–2015 metų priemonių planą;

2.2. iki 2015 m. gegužės 1 d. patvirtinti Programos įgyvendinimo 2016–2018 metų priemonių planą;

2.3. iki 2018 m. gegužės 1 d. patvirtinti Programos įgyvendinimo 2019 metų priemonių planą.

3. Nustatyti, kad:

3.1. Programa ir jos įgyvendinimo priemonės finansuojamos iš atitinkamų metų Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatyme atitinkamoms institucijoms, atsakingoms už priemonių įgyvendinimą, patvirtintų bendrųjų asignavimų, Europos Sąjungos ir kitų struktūrinių fondų paramos lėšų;

3.2. kasmet, iki vasario 1 dienos, atsakingos institucijos pateikia Neįgaliųjų reikalų departamentui prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos Programos priemonių įgyvendinimo praėjusių metų ataskaitas;

3.3. Programos priemonės įgyvendinamos pasitelkiant neįgaliųjų socialinės integracijos srityje veikiančias organizacijas (asociacijas, labdaros fondus, religines bendruomenes, viešąsias įstaigas).

4. Pasiūlyti:

4.1. Lietuvos Respublikos vyriausiajai rinkimų komisijai ir Lygių galimybių kontrolieriui dalyvauti įgyvendinant Programą;

4.2. savivaldybėms pagal finansines galimybes prisidėti įgyvendinant Programoje numatytas priemones.

LAIKINAI EINANTIS MINISTRO PIRMININKO
PAREIGAS

ANDRIUS KUBILIUS

LAIKINAI EINANTIS SOCIALINĖS APSAUGOS IR
DARBO MINISTRO PAREIGAS

DONATAS JANKAUSKAS

NACIONALINĖ NEĮGALIŪJŲ SOCIALINĖS INTEGRACIJOS 2013–2019 METŲ PROGRAMA

I. ĮŽANGA

1. Nacionaline neįgaliųjų socialinės integracijos 2013–2019 metų programa (toliau – Programa) siekiama sukurti darnią aplinką ir sąlygas veiksmingai plėtoti neįgaliųjų socialinės integracijos procesus Lietuvoje ir užtikrinti nacionalinių teisės aktų, nustatančių neįgaliųjų socialinę integraciją bei lygias galimybes, ir Neįgaliųjų teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimą.

2. Programa parengta įgyvendinant Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo (Žin., 1991, Nr. [36-969](#); 2004, Nr. [83-2983](#)) 16 straipsnio 2 dalies 1 ir 2 punktus ir atsižvelgiant į:

2.1. Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymo (Žin., 2003, Nr. [114-5115](#); 2008, Nr. [76-2998](#)) nuostatas;

2.2. Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvenciją ir jos fakultatyvų protokolą (toliau – Neįgaliųjų teisių konvencija), ratifikuotą Lietuvos Respublikos Seimo 2010 m. gegužės 27 d. įstatymu Nr. XI-854 (Žin., 2010, Nr. [67-3350](#));

2.3. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendaciją valstybėms narėms dėl Europos Tarybos veiksmų plano skatinti neįgaliųjų teises ir visapusišką dalyvavimą visuomenėje: neįgaliųjų gyvenimo kokybės gerinimas Europoje 2006–2015 metais;

2.4. Nacionalinę darnaus vystymosi strategiją, patvirtintą Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 11 d. nutarimu Nr. 1160 „Dėl Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo ir įgyvendinimo“ (Žin., 2003, Nr. [89-4029](#));

2.5. Valstybės pažangos strategiją „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“, patvirtintą Lietuvos Respublikos Seimo 2012 m. gegužės 15 d. nutarimu Nr. XI-2015 „Dėl Valstybės pažangos strategijos „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ patvirtinimo“ (Žin., 2012, Nr. [61-3050](#)).

3. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, 2011 metais netekto darbingumo (invalidumo) pensijas ar išmokas gavo 264,63 tūkst. asmenų, tai yra apie 8,6 procento visų Lietuvos gyventojų. 2011 metais šių asmenų, palyginti su 2010 metais, sumažėjo 1 procentu. Didžiausią dalį neįgaliųjų 2011 metais sudarė asmenys, kuriems nustatytas 30–40 procentų darbingumo lygis arba jam prilygintas, – 152,3 tūkst., tai yra 57,6 procento visų neįgaliųjų. Sunkiausią negalią turinčių asmenų, kuriems nustatytas 0–25 procentų darbingumo lygis arba jam prilygintas, buvo 33,4 tūkst., tai sudarė 12,6 procento visų neįgaliųjų. Asmenų, kuriems nustatytas 45–55 procentų darbingumo lygis arba jam prilygintas, buvo 63,4 tūkst., arba 24 procentai viso neįgaliųjų skaičiaus. Moterys su negalia, gaunančios valstybinio socialinio draudimo netekto darbingumo (invalidumo) pensijas, sudarė apie 52 procentus visų šias pensijas gaunančių asmenų. Darbingo amžiaus asmenys sudarė apie 57 procentus neįgaliųjų.

4. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, 2012 metų pradžioje skaičius vaikų, kuriems nustatytas neįgalumo lygis, palyginti su 2011 metais, sumažėjo iki 15,5 tūkst. ir sudarė 5,9 procento visų asmenų, kurie pripažinti neįgaliais. Pagrindinė vaikų neįgalumo priežastis – psichikos ir elgesio sutrikimai, nervų sistemos ir jutimo organų ligos.

5. Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, Lietuvoje darbingo amžiaus asmenys dažniausiai pripažįstami neįgaliaisiais dėl kraujotakos sistemos, jungiamojo audinio ir skeleto-raumenų sistemos ligų bei piktybinių navikų.

6. Lietuvoje sukurta teisinė bazė neįgaliųjų socialinės integracijos politikai formuoti ir įgyvendinti. Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatyme nustatyti neįgaliųjų socialinės integracijos įgyvendinimo principai, sritys, politikos įgyvendinimo organizavimas ir valdymas. Kad būtų sudarytos tinkamos sąlygos neįgaliesiems aktyviai dalyvauti atviroje ir demokratinėje visuomenėje, įgyvendinamos priemonės, kuriomis skatinamas nevyriausybinių organizacijų, dirbančių neįgaliųjų socialinės integracijos srityje, dalyvavimas ir įsitraukimas formuojant neįgaliųjų socialinės integracijos politiką, stiprinami jų ryšiai su valstybės ir savivaldybių institucijomis, kaimo bei miesto bendruomenėmis, teikiama Europos Sąjungos struktūrinių fondų ir kitų Europos Sąjungos programų parama neįgaliųjų socialinės integracijos į visuomenę plėtrai.

7. Programoje vartojamos sąvokos apibrėžtos Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatyme ir Neįgaliųjų teisių konvencijoje.

II. STRATEGINIS TIKSLAS, TIKSLAI IR UŽDAVINIAI

8. Strateginis Programos tikslas – sukurti palankią aplinką ir sąlygas oriam ir visaverčiam neįgaliųjų gyvenimui Lietuvoje, užtikrinti lygias galimybes ir neįgaliųjų gyvenimo kokybę.

9. Programoje numatomi 4 tikslai ir uždaviniai jiems įgyvendinti, pateikiama analizė tikslams ir uždaviniams pagrįsti, apibrėžiami vertinimo kriterijai ir jų reikšmės, padėsiančios nustatyti Programos tikslų įgyvendinimo laipsnį.

10. Pirmasis Programos tikslas – užtikrinti skirtingas negalias turinčių neįgaliųjų specialiųjų poreikių tenkinimą teikiant socialinės integracijos paslaugas (socialinės apsaugos, sveikatos priežiūros, švietimo srityse).

10.1. Paramos šeimai, kurioje gyvena neįgalūs, stoka ir bendruomeninių paslaugų trūkumas. Neįgalųjį auginantiems, prižiūrintiems, slaugantiems šeimos nariams nesudarytos sąlygos derinti šeimos gyvenimą su darbu (pvz., nėra lankstaus darbo grafiko ir paslaugų į namus, ribotos galimybės neįgalų vaiką integruoti į bendrojo lavinimo mokyklą pagal gyvenamąją vietą ir kt.). Todėl mažėja šeimos pajamos; gaunama neįgaliojo pensija (valstybinė šalpos ar socialinio draudimo) ir slaugos ar priežiūros (pagalbos) išlaidų tikslinė kompensacija dažnai tampa vieninteliu šeimos pajamų šaltiniu, todėl tėvai neretai patiki tokio vaiko priežiūrą stacionariai globos įstaigai. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, 2011 metais slaugos išlaidų tikslines kompensacijas gavo 1,1 tūkst. vaikų ir 4,8 tūkst. darbingo amžiaus asmenų, priežiūros (pagalbos) išlaidų kompensacijas – 6,9 tūkst. vaikų ir 9,7 tūkst. darbingo amžiaus asmenų, gyvenančių bendruomenėje. Daugumą šių neįgaliųjų namuose prižiūri ir slaugo artimieji. Daug metų prižiūrėję ar slaugę neįgalųjį šeimos nariai dažnai praranda darbo įgūdžius, pašlyja jų sveikata, o pasiekę pensinį amžių gauna minimalias pensijas, didėja jų socialinė atskirtis.

Istoriškai paveldėta centralizuota stacionari neįgaliųjų socialinės globos sistema neskatina savivaldybių plėtoti socialinių paslaugų, užtikrinančių neįgaliesiems dienos užimtumą, apgyvendinimą, laikiną šeimų atokvėpį, „apsaugotą būstą“, asmeninę pagalbą, būtina gyventi šeimoje ir bendruomenėje. Lietuvos statistikos departamento (toliau – Statistikos departamentas) duomenimis, 2011 metų pabaigoje suaugusiems neįgaliesiems stacionarias socialinės globos paslaugas teikė 26 valstybės, 4 savivaldybių ir 6 visuomeninių organizacijų socialinės globos įstaigos, kuriose gyveno 6,1 tūkst. gyventojų (atitinkamai 5 879, 101 ir 81 gyventojas). Neįgaliesiems vaikams ir jaunuoliams socialinė globa buvo teikiama 3 valstybės ir 2 savivaldybių socialinės globos įstaigose, jose gyveno atitinkamai 623 ir 86 neįgalūs vaikai ir jaunuoliai. Dar 518 vaikų su negalia (iš jų 58 vaikai su sunkia negalia) gyveno įvairaus pavaldumo vaikų globos namuose.

Kad būtų stiprinamos savivaldybių finansinės galimybės organizuoti kuo daugiau socialinių paslaugų neįgaliesiems, nuo 2007 metų savivaldybių biudžetams skiriamos valstybės biudžeto specialios tikslinės dotacijos socialinės globos paslaugoms teikti asmenims

su sunkia negalia. Valstybės dotacijos savivaldybėms nuolat didėjo – nuo 13,5 mln. litų 2007 metais iki 41,7 mln. litų 2011 metais, kuriais buvo finansuojama daugiau kaip 3,7 tūkst. asmenų su sunkia negalia ne tik ilgalaikė (trumpalaikė) globa stacionariose įstaigose, bet ir dienos globa centruose bei asmenų namuose. Galimybės naudoti dotacijas centralizuotose valstybės globos įstaigose perkant ilgalaikės socialinės globos paslaugas neskatino savivaldybių plėtoti paslaugų neįgaliesiems bendruomenėje. Tik penktadalyje savivaldybių veikia savivaldybių, neįgaliųjų asociacijų ir kitų neįgaliųjų socialinės integracijos srityje veikiančių organizacijų (labdaros fondų, religinių bendruomenių ir bendrijų, viešųjų įstaigų) inicijuoti savarankiško gyvenimo namai. Statistikos departamento duomenimis, 2011 metais socialinės paslaugos asmens namuose buvo suteiktos 12,2 tūkst. senyvo (pensinio) amžiaus asmenų, 2,6 tūkst. darbingo amžiaus asmenų su negalia ir 0,2 tūkst. vaikų su negalia. Dienos centruose paslaugas gavo 25,7 tūkst. senyvo amžiaus, 15,7 tūkst. darbingo amžiaus neįgaliųjų ir 2,6 tūkst. vaikų su negalia. Tai sudarė tik 22 procentus neįgaliųjų.

Neįgalieji dėl savo būklės, socialinės aplinkos praranda savarankiškumą, socialinius gebėjimus gyventi bendruomenėje, didėja jų socialinė atskirtis. Trūksta gebėjimų, funkcijų lavinimo ir reabilitacijos kompleksinių paslaugų, prieinamų neįgaliesiems kiek įmanoma arčiau jų bendruomenių. Kad būtų galima išlaikyti kuo didesnę neįgaliųjų savarankiškumą, fizinius, protinius, socialinius gebėjimus, iš valstybės biudžeto kiekvienais metais remiami socialinės reabilitacijos paslaugų neįgaliesiems bendruomenėje projektai, kuriuos įgyvendina neįgaliųjų socialinės integracijos srityje veikiančios organizacijos (asociacijos, labdaros fondai, religinės bendruomenės, viešosios įstaigos), o savivaldybės organizuoja šių projektų įgyvendinimą ir prisideda, skirdamos lėšų projektams finansuoti. Neįgaliesiems teikiamos nesudėtingos, socialinės reabilitacijos turinį atitinkančios paslaugos (didinančios neįgaliųjų savarankiškumą), kurias pajėgia teikti nevyriausybinės organizacijos. Neįgaliųjų reikalų departamento prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau – Neįgaliųjų reikalų departamentas) duomenimis, 2011 metais socialinės reabilitacijos paslaugas bendruomenėje per tokius projektus gavo apie 46 tūkst. neįgaliųjų, tai sudaro tik 17 procentų visų neįgaliųjų. Projektų finansavimas dėl užsitęsusio ekonominio sunkmečio yra nepakankamas, kad būtų užtikrintas reikiamų paslaugų poreikio tenkinimas.

Skirtingas negalias turintiems neįgaliesiems (ypač dėl sutrikusio intelekto, psichikos ligų, epilepsijos, dėl kurios 2010 metais Pasaulinė sveikatos organizacija paskelbė rekomendacijas taikyti kompleksines gydymo, reabilitacijos paslaugas ir 2011 metais Europos Parlamentas priėmė atskirą rezoliuciją, raginančią valstybes užtikrinti šių asmenų gyvenimo kokybę, ir kt.) reikalingos specializuotos kompleksinės paslaugos ir priemonės, kurias teiktų įvairių sričių (sveikatos priežiūros, socialinės apsaugos, švietimo) specialistai, tačiau tokios paslaugos neįgaliesiems nėra teikiamos arba teikiamos epizodiškai. Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, 2011 metais buvo pripažinti neįgaliais dėl epilepsijos 3 304 darbingo amžiaus asmenys (iš jų pirmą kartą – 388) ir pirmą kartą pripažinti neįgaliais dėl psichikos ir elgesio sutrikimų 2 770 darbingo amžiaus asmenų. Dėl kompleksinių paslaugų nebuvimo šias negalias turintys asmenys tampa fizine, psichologine ir socialine našta jų šeimos nariams, pagalba šiems neįgaliesiems nėra sisteminė.

10.2. Nepakankamai objektyvios asmens vertinimo procedūros nustatant darbingumo lygį ir specialiuosius poreikius. Pasaulinė sveikatos organizacija 2001 metais patvirtino patikslintą tarptautinę ligų ir traumų pasekmių klasifikavimo sistemą – Tarptautinę funkcionavimo, neįgalumo ir sveikatos klasifikaciją (toliau – TFK). Pagal šią klasifikaciją asmuo vertinamas atsižvelgiant ne tik į jo būklę, bet ir į aplinkos sąlygas bei socialinius veiksnius, kurie riboja asmens veiklą ir dalyvumą. Daugelis Europos Sąjungos valstybių į darbingumo, neįgalumo lygio ir specialiųjų poreikių nustatymo procedūras, reabilitacijos specialistų praktinį darbą įtraukia TFK nuostatas, organizuoja įvairių sričių specialistų kvalifikacijos tobulinimo kursus. Lietuvoje pradėtos rengti kompleksinės asmens vertinimo procedūros, kad būtų įtrauktos TFK nuostatos. Nuo 2012 metų nustatant neįgalumą vaikams

pildomi asmens veiklos ir gebėjimo dalyvauti klausimynai, kurie padeda objektyviau ir tiksliau nustatyti jų neįgalumą. Tokių nuostatų įtraukimas užtikrina objektyvesnes kompleksinio asmens vertinimo procedūras, kurių metu įvertinami ne tik medicininiai, bet ir asmens veiklą ir dalyvumą ribojantys socialiniai veiksniai: socialiniai ryšiai ir aplinkybės, kai siekiama kompleksiskai vertinti asmens neįgalumo lygį, atsižvelgti ne tik į asmens sveikatos būklę, bet ir į galimybes būti savarankiškam kasdienėje veikloje.

10.3. Netolygus asmens sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumas neužtikrina neįgaliesiems vienodos paslaugų kokybės. Neįgaliesiems dažnai būna sunku nuvykti į toli nuo gyvenamosios vietos esančias medicininės reabilitacijos paslaugas teikiančias įstaigas. Todėl kaip viena iš išiečių – Lietuvoje skatinama ambulatorinės medicininės reabilitacijos paslaugų plėtra. Kad būtų mažinami negalios mastai ir teikiamos medicininės reabilitacijos paslaugos arčiau bendruomenių, asmens sveikatos priežiūros įstaigoms, kurios rengiasi teikti ambulatorinės reabilitacijos paslaugas arba didinti jau teikiamų paslaugų apimtį, skiriamos Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšos. Šiuo metu Centrinė projektų valdymo agentūra sudarė finansavimo ir administravimo sutartis su 49 asmens sveikatos priežiūros įstaigomis, iš jų 37 savivaldybėse projektai jau įgyvendinti ar įgyvendinami.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, 2011 metais vaikai dažniausiai buvo pripažįstami neįgaliais dėl psichikos ir elgesio sutrikimų (2010 metais – 35 procentai visų pripažintų neįgaliais, o 2011 metais – 31 procentas). Kad būtų užtikrinamas ambulatorinių asmens sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumas vaikams, turintiems psichikos, elgesio ir emocijų sutrikimų, 2011 metais buvo atliktas tyrimas ir apklausti psichikos sveikatos centrų darbuotojai, pacientų tėvai ar globėjai. Tyrimo metu buvo nustatyti specialistų (ypač vaikų ir paauglių gydytojų psichiatrų ir psichologų) skaičiaus ir krūvio skirtumai įvairiuose šalies regionuose. Taip pat paaiškėjo, kad būtina stebėti ir vertinti ambulatorinių asmens sveikatos priežiūros paslaugų, skirtų vaikams, turintiems psichikos, elgesio ir emocijų sutrikimų, prieinamumo pokyčius. Tam, kad asmens sveikatos priežiūros paslaugos neįgaliesiems būtų teikiamos tokio pat lygmens ir pagal tą pačią sistemą kaip ir kitiems visuomenės nariams, turi būti parengtos naujos ar peržiūrėtos esamos specialistų, teikiančių asmens sveikatos priežiūros paslaugas neįgaliesiems, tobulinimo programos.

2011 metais daugiau kaip 15 procentų visų neįgaliųjų sudarė asmenys, sergantys kraujotakos sistemos ligomis, ir daugiau kaip 31 procentą – asmenys su judėjimo negalia. Neįgaliesiems vis aktyviau siekiant įgyti ir išlaikyti didžiausią įmanomą savarankiškumą, fizinius, protinius, socialinius ir profesinius gebėjimus, didėja informacijos apie sveiką gyvenimo būdą poreikis ir specialistų, dirbančių su neįgaliaisiais, kompetencijos sveikatos stiprinimo ir sveikos gyvensenos klausimais didinimo poreikis. Trūksta sveikos gyvensenos mokymų, skirtų bendrų ir specifinių ligų prevencijai, kad neįgalieji žinotų, kaip rūpintis savo sveikata, būtų formuojami sveikos gyvensenos įgūdžiai, kurie padėtų neįgaliesiems palengvinti jų būklę.

10.4. Mokyklų (bendrojo ugdymo, specialiųjų, aukštųjų) ir kitų švietimo įstaigų aplinka nepritaikyta neįgaliesiems, trūksta metodinės pagalbos švietimo įstaigoms ir tėvams ugdant neįgalius (specialiųjų ugdymosi poreikių) vaikus. Naudojant 2007–2013 metų Europos Sąjungos struktūrinę paramą, Lietuvoje renovuota apie 300 mokyklų, tačiau jų aplinka nebuvo pritaikyta neįgaliųjų poreikiams. Neįgaliesiems (specialiųjų ugdymosi poreikių) mokiniams nėra užtikrintos lygios galimybiės mokytis drauge su bendraamžiais jiems palankioje, prieinamoje aplinkoje. Dėl nepritaiktos mokyklų aplinkos neįgaliesiems, kuriems nustatytas sunkus ar vidutinis neįgalumo lygis (ypač turintiems judėjimo funkcijos sutrikimų), dažniausiai skiriamas mokymas namuose.

Neįgalūs mokiniai (specialiųjų ugdymosi poreikių) vis dažniau pasirenka ugdymąsi kartu su bendraamžiais, arčiau savo gyvenamosios vietos. 2010–2011 mokslo metų pradžioje bendrojo lavinimo mokyklose mokėsi 41,6 tūkst. mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, tai sudarė 10,1 procento visų bendrojo lavinimo mokyklų mokinių. Švietimo informacinių technologijų centro duomenimis, 2011–2012 mokslo metų pradžioje veikė

62 specialiosios mokyklos. Jose buvo ugdoma 3,86 tūkst. mokinių, arba 8 procentai visų specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių. Kad būtų sudarytos sąlygos vaikams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, mokyti kartu su bendraamžiais, arčiau gyvenamosios vietos, nuosekliai mažinamas specialiųjų mokyklų skaičius, atidaromos specialiosios klasės bendrojo lavinimo mokyklose, tačiau šis procesas dėl nepakankamos finansavimo kontrolės ir stebėsenos, pačių mokyklų nesidomėjimo vyksta vangiai, neužtikrinama ugdymo kokybė.

Ugdant neįgalius (specialiųjų ugdymosi poreikių) vaikus, per mažai dėmesio skiriama tėvų individualioms konsultacijoms ir pedagogų, neturinčių patirties dirbti su neįgaliais (specialiųjų ugdymosi poreikių) vaikais, kvalifikacijai. Ypač trūksta pagalbos vaikams ir šeimoms, tėvai per mažai įtraukti į neįgalaus vaiko ugdymą ir pagalbos jam planavimą. Kad būtų galima objektyviau įvertinti neįgaliųjų specialiuosius ugdymosi poreikius, iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšų įsigytos standartizuotos ir pritaikytos Lietuvoje vaiko raidos vertinimo metodikos (WISC-III, WAIS-III, WASI), pedagoginių psichologinių tarnybų ir mokyklų psichologai parengti taikyti šias metodikas praktinėje veikloje, tobulinama neįgaliųjų, turinčių specialiųjų mokymosi poreikių, asmenų atpažinimo ir vertinimo sistema. Tačiau nepakankamai užtikrinamas švietimo pagalbos specialistų, pedagogų kvalifikacijos tobulinimas, jiems trūksta teorinių žinių bei praktinių įgūdžių ir žinios nėra atnaujinamos.

Specialiųjų mokymo priemonių ir ugdymui skirtų techninės pagalbos priemonių svarbą neįgaliųjų ugdymo kokybei užtikrinti pabrėžia daugelis užsienio ir Lietuvos edukologų. 2010 metais atliktame Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro tyrime 78 procentai mokyklų nurodo, kad jų apsirūpinimas specialiosiomis mokymo priemonėmis blogas ar patenkinamas. Trūkstant specialiųjų mokymo priemonių, nukenčia neįgaliųjų mokinių ugdymo kokybė, juos sudėtinga ugdyti neturint pagal negalios pobūdį pritaikytų priemonių. 2010–2012 metais buvo išleistos 9 specialiosios mokymo priemonės, skirtos matematikos, geografijos, istorijos, biologijos dalykams mokytis. Parengta priemonė mokinių, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą, socialiniams įgūdžiams ugdyti, kurioje medžiaga pateikta tiek lietuvių kalba, tiek alternatyvios komunikacijos būdais, taip pat priemonė sutrikusios klausos mokinių skaitymo įgūdžiams ugdyti. Pradėtos rengti daugiafunkcės priemonės, kurios leistų mokytojui dirbti su skirtingas negalias turinčiais mokiniais vienu metu.

10.5. Be finansinės pagalbos neįgaliesiems sunku įgyti aukštąjį išsilavinimą ir darbo rinkoje paklausias specialybes. Lietuvoje neįgaliesiems, kurie mokosi aukštosiose mokyklose, teikiama finansinė pagalba. Šią pagalbą gali gauti studentai, turintys sunkų arba vidutinį neįgalumo lygį arba 45 procentų ar mažesnę darbingumą lygį, pirmą kartą studijuojantys pagal neuniversitetinių, I ar II pakopos arba vientisųjų universitetinių studijų programą ir neturintys įsiskolinimų bei drausminių nuobaudų. Neįgaliųjų reikalų departamento duomenimis, 2011 metais 38 aukštosiose mokyklose buvo paremta 1 050 neįgaliųjų studentų. Nuo 2006 metų neįgaliųjų, kurie mokosi aukštosiose mokyklose, padvigubėjo. Švietimo ir mokslo ministerija 2012–2015 metais iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšų pradėjo teikti neįgaliesiems finansinę paramą studijų prieinamumui didinti. 2012 metų pavasario semestre tikslinės išmokos – 520 litų per mėnesį – skirtos 609 studentams su negalia, kurie mokosi 37 aukštosiose mokyklose. Tokia parama skatina neįgaliuosius siekti aukštojo mokslo ir įgyti rinkoje paklausias specialybes.

11. Uždaviniai pirmajam Programos tikslui pasiekti:

11.1. plėtoti kompleksines paslaugas neįgaliesiems ir jų šeimos nariams bendruomenėje ir gerinti darbingumo, neįgalumo lygio ir specialiųjų poreikių nustatymo procedūras. Šis uždavinys bus įgyvendinamas šiomis pagrindinėmis kryptimis:

11.1.1. plėtoti paramą neįgaliųjų šeimos nariams, kurie slaugo ar prižiūri neįgaliuosius namuose. Kad būtų sumažinta šių šeimų socialinė atskirtis, bus plėtojama parama neįgaliųjų šeimos nariams, įgyvendinamos specialios užimtumo priemonės, plečiamas paslaugų į namus tinklas, organizuojamas laikinas šeimų atokvėpis, diegiamos naujos pagalbos formos,

teikiama informacija su šeimos nario negalia (ypač gimus neįgaliam vaikui) susijusiais klausimais, įvairiapusė pagalba neįgaliajam ir jo šeimai;

11.1.2. plėtoti nestacionarias socialines paslaugas, trumpalaikę socialinę globą neįgaliesiems asmenims teikiančių įstaigų sistemą bendruomenėse. Bus apsispręsta dėl terminų ir vykdoma centralizuotos valstybinių globos įstaigų sistemos decentralizacija, mažinamas šių įstaigų skaičius ir dydis, tuo tikslu bus plėtojama socialinių paslaugų infrastruktūra ir pereinama prie nedidelėms neįgaliųjų grupėms skirtų namų bendruomenėje. Kad neįgalieji turėtų daugiau alternatyvų gyventi bendruomenėje, bus tobulinama socialinio būsto suteikimo (nuomos) tvarka, skatinamos inovacijos socialinės apsaugos srityje;

11.1.3. plėtoti gebėjimų lavinimą, socialinės reabilitacijos ir kompleksines paslaugas. Skirtingas negalias turintiems asmenims (ypač dėl sutrikusio intelekto, psichikos ligų, epilepsijos ir kt.) bus kuriami ir diegiami nauji specializuotų kompleksinių paslaugų modeliai, kurių įgyvendinimas turėtų užtikrinti reikiamų paslaugų (įskaitant socialinės apsaugos, reabilitacijos, švietimo, sveikatos priežiūros, susisiekiimo, užimtumo) teikimą ir sudarytų neįgaliesiems sąlygas gyventi bendruomenėje. Socialinės reabilitacijos ir kitoms kompleksinėms paslaugoms teikti bus pasitelkiami specialistai ir neįgaliųjų socialinės integracijos srityje veikiančios organizacijos (asociacijos, labdaros fondai, viešosios įstaigos). Bus plėtojamos „apsaugoto būsto“ paslaugos proto negalių turintiems asmenims ir nustatyta šių paslaugų teikimo neįgaliesiems tvarka. Bus didinama parama socialinės reabilitacijos paslaugas neįgaliesiems teikiančioms įstaigoms ir organizacijoms, specialistų darbo sąlygoms gerinti ir darbo vietoms kurti, kad būtų galima užtikrinti bendruomenėse gyvenančių neįgaliųjų poreikius ir socialinės reabilitacijos paslaugų prieinamumą bei kokybę;

11.1.4. į darbingumo, neįgalumo lygio ir specialiųjų poreikių nustatymo procedūras, reabilitacijos specialistų praktinį darbą integruoti TFK nuostatas ir organizuoti įvairių sričių specialistų kvalifikacijos tobulinimo kursus. Bus parengtos objektyvesnės kompleksinės asmens vertinimo procedūros, kurių metu bus įvertinti asmens veiklą, aplinką ir dalyvumą ribojantys socialiniai veiksniai: socialiniai ryšiai ir aplinkybės, atsižvelgiama į galimybes būti savarankiškam kasdienėje veikloje.

11.2. Gerinti ambulatorinių pirminės asmens sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą neįgaliesiems ir didinti specialistų, dirbančių su neįgaliaisiais, kompetenciją sveikatos stiprinimo ir sveikos gyvensenos klausimais, gausinti neįgaliųjų žinias apie sveiką gyvenseną, tobulinti bendruosius ligų ir traumų prevencijos principus. Šis uždavinys bus įgyvendinamas šiomis pagrindinėmis kryptimis:

11.2.1. skatinti medicininės reabilitacijos paslaugų neįgaliesiems plėtrą asmens sveikatos priežiūros įstaigose, besirengiančiose teikti ambulatorinės reabilitacijos paslaugas arba plėsti jau teikiamų paslaugų apimtį;

11.2.2. vertinti ambulatorinių asmens sveikatos priežiūros paslaugų, skirtų vaikams, turintiems psichikos, elgesio ir emocijų sutrikimų, prieinamumo pokyčius ir praėjus 5 metams po pirmojo tyrimo (2016 metai) atlikti pakartotinį tyrimą. Gauti rezultatai turėtų sudaryti galimybes gerinti šių paslaugų prieinamumą;

11.2.3. teikti neįgaliesiems asmens sveikatos priežiūros paslaugas tokio pat lygmens ir pagal tą pačią sistemą kaip ir kitiems visuomenės nariams. Bus parengtos naujos ar peržiūrėtos esamos tobulinimosi programos, skirtos specialistams (šeimos gydytojams, gydytojams neurologams, fizinės medicinos ir reabilitacijos gydytojams, bendrosios praktikos slaugytojams), teikiantiems asmens sveikatos priežiūros paslaugas epilepsija sergantiems asmenims. Taip pat numatoma siūlyti universitetams gydytojų neurologų rezidentūros studijas organizuoti taip, kad būsimeji specialistai įgytų pakankamai patirties ir žinių, būtinų neurofiziologiniams tyrimams atlikti ir tyrimų duomenims nagrinėti. Kad būtų užtikrinta klausos pažeidimų diagnostika ir sėkminga klausos reabilitacija, numatoma parengti ir įgyvendinti ankstyvosios klausos pažeidimo diagnostikos bei intervencijos tarpinstitucinio veiklos plano priemonės;

11.2.4. didinti specialistų, dirbančių su neįgaliaisiais, kompetenciją sveikatos stiprinimo ir sveikos gyvensenos klausimais, organizuoti jiems sveikos gyvensenos mokymus, skirtus bendrųjų ir specifinių ligų prevencijai. Bus vykdomos sveikos gyvensenos skatinimo priemonės, kad neįgalieji žinotų, kaip rūpintis savo sveikata, būtų ugdomi sveikos gyvensenos įgūdžiai, kurie padėtų neįgaliesiems palengvinti dėl negalios atsiradusią būklę.

11.3. Užtikrinti asmenims, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių dėl negalios, švietimo prieinamumą ir didinti ugdymo veiksmingumą. Šis uždavinys bus įgyvendinamas šiomis pagrindinėmis kryptimis:

11.3.1. pritaikyti neįgaliesiems mokyklų (bendrojo ugdymo, specialiųjų, aukštųjų) ir kitų švietimo įstaigų aplinką. Bus atliktas švietimo įstaigų (vaikų lopšelių-darželių, mokyklų, kolegijų, universitetų, švietimo įstaigų bendrabučių ir kt.) prieinamumo neįgaliesiems auditas ir, panaudojant Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšas, švietimo įstaigos pritaikomos neįgaliesiems;

11.3.2. tobulinti švietimo pagalbą specialistams ir tėvams. Bus vykdoma stebėseną, kaip valstybės skiriamos lėšos pasiekia neįgalius (specialiųjų ugdymosi poreikių) vaikus, kurie mokosi bendrojo lavinimo mokyklose. Bus tobulinama specialistų ir pedagogų kvalifikacija, rengiamos ir įgyvendinamos ilgalaikės mokymo programos, organizuojami reguliarūs ir sistemingi praktiniai mokymai, perimama geroji užsienio šalių patirtis, plečiama vaikų vertinimo metodinė bazė, kad švietimo pagalbos teikimą ir ugdymą labiausiai pažeidžiamoms neįgaliųjų grupėms (mokiniais, turintiems kompleksinę negalią, sergantiems autizmu, jų tėvams) teiktų aukštos kvalifikacijos švietimo pagalbos specialistai, pedagogai, turintys pakankamai teorinių žinių ir praktinių įgūdžių;

11.3.3. tobulinti ir plėtoti neįgaliųjų mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, atpažinimo ir vertinimo sistemą ir papildyti gebėjimų įvertinimo metodinę bazę kalbinių gebėjimų vertinimo metodikomis, pasiekimų vertinimo testais;

11.3.4. plėtoti specialiųjų mokymo priemonių ir ugdymui skirtų techninės pagalbos priemonių leidybą bei mokyklų aprūpinimą jomis, ypatingą dėmesį skirti priemonėms, atitinkančioms mokinių, turinčių protinę negalią bei kompleksines negalias, gebėjimus ir galimybes, kad būtų užtikrintas ir plėtojamas švietimo paslaugų neįgaliesiems, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, veiksmingumas ir prieinamumas;

11.3.5. teikti neįgaliesiems, kurie mokosi aukštosiose mokyklose, finansinę pagalbą, kad studentai, turintys sunkų arba vidutinį neįgalumo lygį arba 45 procentų ar mažesnę darbingumą lygį, galėtų sėkmingai mokytis, įgytų aukštąjį išsilavinimą ir sėkmingai konkuruotų darbo rinkoje.

12. Antrasis Programos tikslas – užtikrinti neįgaliesiems galimybę laisvai judėti fiziniame aplinkoje ir naudotis visiems prieinama informacija.

12.1. Renovuojami ir modernizuojami statiniai nepritaikomi neįgaliesiems, nepritaikyta aplinka riboja neįgaliųjų savarankiškumą ir galimybes nevaržomai judėti. Lietuvos Respublikos statybos įstatymo (Žin., 1996, Nr. [32-788](#); 2001, Nr. [101-3597](#)) 6 straipsnyje nustatyta, kad projektuojamus, statomus, rekonstruojamus ar kapitališkai remontuojamus pastatus (išskyrus atnaujinamus (modernizuojamus) daugiabučius namus) ir inžinerinius statinius, būtina pritaikyti specialiesiems neįgaliųjų poreikiams. Lietuvos Respublikos teisės aktai neįpareigoja pritaikyti esamų pastatų neįgaliųjų poreikiams, jei nėra poreikio renovuoti pastatą, nenustato terminų, per kuriuos esami visuomeninės paskirties pastatai būtų pritaikyti neįgaliųjų poreikiams. Teisės aktai įpareigoja pritaikyti pastatus neįgaliųjų poreikiams tik pertvarkomose statinio dalyse. Tokios nuostatos neužtikrina, kad visi viešosios paskirties pastatai ir objektai būtų pritaikomi neįgaliesiems, neaiškūs pritaikymo terminai.

Teisinis statinių ir aplinkos pritaikymo reglamentavimas neatitinka Neįgaliųjų teisių konvencijos nuostatų dėl aplinkos prieinamumo neįgaliesiems didinimo. Statiniai ir aplinka, neatsižvelgiant į aklujų, kurčiųjų bei kitokio pobūdžio negalią turinčių asmenų poreikius, dažnai projektuojami su atskirais perėjimais, įėjimais, patalpomis ar priemonėmis

neįgaliesiems, kurios skatina neįgaliųjų atskirtį. Produktai įpakuoti į silpniesiems sunkiai atidaromus įpakavimus, informacija ant pakuočių gausi ir neįskaitoma silpną regėjimą turintiems žmonėms. Mūsų šalyje, kaip ir daugelyje Europos valstybių, visuomenė senėja. Gyventojų, kuriems reikia patogesnės ir patrauklesnės aplinkos, dalis gerokai padidėja įskaitant visas judėjimo, suvokimo ir kitokių sunkumų turinčių gyventojų grupes (neįgalieji, senyvo amžiaus asmenys, vaikai ir kt.). Tai sudarytų daugiau kaip 50 procentų visų Lietuvos gyventojų. Statinių, aplinkos ir produktų projektavimas pagal universalaus dizaino principus ne tik patenkintų daugelio Lietuvos žmonių poreikius ir atitiktų galimybes, bet ir padėtų sutaupyti lėšų, kurios būtų skiriamos statiniams rekonstruoti, siekiant pritaikyti neįgaliųjų poreikiams. Universalaus dizaino statiniai ir produktai padėtų išvengti neįgaliųjų, pagyvenusių asmenų atskirties, padidintų šių asmenų lygias galimybes, vartojimo ir naudojimosi statiniais ir produktais saugumą, padėtų išlikti savarankiškiems pasirenkant savo veiklą visuomenės gyvenime.

Lietuvoje daugiau kaip 60 tūkst. neįgaliųjų, turinčių judėjimo funkcijos sutrikimų, patiria netiesioginę diskriminaciją dėl nepritaikytos fizinės aplinkos. Ši problema keliamą ir Europos Sąjungos lygmeniu. Nuo 2008 metų svarstomas Europos Tarybos direktyvos projektas, kuriame numatoma įgyvendinti vienodo požiūrio principą į asmenis, nepaisant jų religijos ar tikėjimo, negalios, amžiaus ar seksualinės orientacijos. Šiame projekte numatyti terminai, per kiek laiko nauji pastatai, objektai, transporto priemonės bei infrastruktūra ir renovuojami esami pastatai, objektai bei infrastruktūra, visi kiti esami pastatai, objektai, transporto priemonės bei infrastruktūra Europos Sąjungos valstybėse narėse būtų pritaikyta neįgaliesiems. Kad būtų galima įvertinti finansinių įsipareigojimų dydį direktyvos projekte numatytiems įsipareigojimams įgyvendinti, buvo atliktas visuomeninės paskirties pastatų pritaikymo neįgaliųjų poreikiams tyrimas. Atlikus tyrimą, paaiškėjo, kad Lietuvoje yra apie 34 tūkst. visuomeninių pastatų ir objektų (mokyklų, poliklinikų, ligoninių, prekybos, viešojo maitinimo įstaigų, teatrų, bankų, pašto ir kitų pastatų), kuriuos reikėtų pritaikyti neįgaliųjų poreikiams. Išankstiniais skaičiavimais, tam reikėtų per 7 mlrd. litų. Akivaizdu, kad finansinė našta valstybei yra labai didelė ir aplinkos prieinamumo problemų sprendimas turėtų būti kompleksinis – panaudojant novatoriškas organizacines priemones ir įvairius finansavimo šaltinius bei taikant universalaus dizaino principą.

Neįgaliesiems, turintiems judėjimo ir apsitarnavimo funkcijų sutrikimų, būsto ir gyvenamosios aplinkos pritaikymą organizuoja savivaldybės. Būsto pritaikymo išlaidos finansuojamos iš valstybės ir savivaldybių biudžetų (valstybės parama sudaro 80 procentų būsto pritaikymo išlaidų, neįgaliesiems, turintiems labai ryškių ir ryškių judėjimo ir apsitarnavimo funkcijų sutrikimų, ir 50 procentų – vidutinių judėjimo ir apsitarnavimo funkcijų sutrikimų). Dėl nepakankamo finansavimo 2011 metais tenkinta 44,5 procento būsto ir gyvenamosios aplinkos pritaikymo neįgaliesiems poreikio. 2012 metais siekiama tenkinti 50 procentų šio poreikio per metus. Būsto poreikis didžiuosiuose miestuose (Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje) tenkinamas kur kas blogiau, o būsto pritaikymo neįgaliesiems tenka laukti net keletą metų.

Nuo 2010 metų derinti statomų statinių projektus elektroninėje erdvėje – Lietuvos Respublikos statybų leidimo ir statybos valstybinės priežiūros informacinėje sistemoje „Infostatyba“ (toliau – IS „Infostatyba“) ir dalyvauti komisijų darbe priimant neįgaliesiems svarbius statinius pasitelktos neįgaliesiems atstovaujančios asociacijos. Jų atstovai per metus vidutiniškai patikrina per 1 250 pateiktų derinti statinių projektų, dalyvauja komisijų darbe priimant neįgaliesiems svarbius statinius visose savivaldybėse ir teikia konsultacijas architektams dėl aplinkos pritaikymo neįgaliesiems. Neįgaliųjų asociacijų atstovų dalyvavimas viešosios aplinkos pritaikymo priežiūroje užtikrina, kad naujai statomi ir rekonstruojami statiniai būtų pritaikyti neįgaliųjų reikmėms, tačiau dėl ribotų finansinių galimybių šių specialistų darbui apmokėti skiriama nepakankamai lėšų.

12.2. Nepritaikyta transporto infrastruktūra, maršrutai, transporto priemonės riboja neįgaliųjų galimybes naudotis visuomeniniu transportu ir laisvai judėti,

neįgaliesiems trūksta transporto paslaugų. Šalyje nėra bendros transporto sistemos, kurioje transporto priemonės ir jų maršrutai būtų prieinami visoms keleivių grupėms, įskaitant neįgaliuosius. Neįgaliesiems pritaikyta aplinka (visuomeninės paskirties pastatai, gatvės, keliai, transportas ir jo infrastruktūra – autobusai, troleibusai, traukiniai, taip pat stotys, stotelės) – tai sąlygos, kurios turi užtikrinti neįgaliesiems dalyvavimą visuomenės gyvenime, tačiau tik kai kuriose savivaldybėse važinėja žemagrindžiai autobusai, tik dalies autobusų, traukinių stočių ir stotelių aplinka pritaikyta neįgaliesiems.

2011 metais transporto išlaidų kompensacijas (32,5 lito kas mėnesį) gavo apie 62 tūkst. neįgaliųjų, turinčių judėjimo negalią. Tokio dydžio išmokos neužtikrina neįgaliesiems galimybių pasiekti reikiamas įstaigas ir darbovietes, transporto išlaidų kompensacijos nėra veiksmingos, nors joms mokėti 2011 metais panaudota daugiau kaip 24 mln. litų. Visuomeninio transporto paslaugomis dėl savo būklės taip pat negali naudotis neįgalieji, turintys sunkią proto negalią, ir neįgalieji, lankantys hemodializės procedūras. Pasyvi, įvairioms transporto išlaidoms skirta išmokų sistema neveiksminga ir neužtikrina neįgaliesiems transporto paslaugų poreikio tenkinimo.

Neįgaliesiems, kad būtų išlaikytas kiek įmanoma savarankiškesnis mobilumas, skiriamos mobilumą palengvinančios priemonės, įrenginiai, pagalbinės technologijos. Tačiau trūksta tokios pagalbininkų ir tarpininkų pagalbos, kuri leistų neįgaliesiems, negalintiems savarankiškai judėti, patiems pasirinkti, kur ir kada vykti, nors ir už prieinamą kainą. Mobilumą palengvinančias priemones naudojančiams neįgaliesiems dar nepritaikytos viešosios erdvės: gatvės, sankryžos, trūksta specialių informacijos signalų akliesiems.

12.3. Nepritaikyta informacinė aplinka didina neįgaliųjų, turinčių regėjimo, klausos, proto negalią, socialinę atskirtį.

Lietuvos teisinė bazė tik iš dalies užtikrina regėjimo ir klausos negalių turintiems asmenims teisę gauti informaciją jiems prieinamais būdais. Lietuvos Respublikos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymo (Žin., 1996, Nr. [102-2319](#); 2005, Nr. [153-5639](#)) 5 straipsnio 9 dalyje reglamentuota, kad Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija (toliau – LRT) rengia programas klausos ir regos neįgaliesiems. Tokių programų transliavimo televizijos programose mastus nustato LRT taryba, atsižvelgdama į finansines galimybes. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo (Žin., 1996, Nr. [71-1706](#); 2006, Nr. [82-3254](#)) 34 straipsnio 1 dalyje reglamentuota, kad viešoji informacija rengiama ir skleidžiama valstybine kalba ar kitomis kalbomis, ir jos rengėjai ir skleidėjai pagal galimybes užtikrina, kad skleidžiama viešoji informacija taptų prieinama neįgaliesiems. Šalyje veikia neįgaliesiems pritaikyta ir internetu prieinama universali neįgaliųjų reabilitacijos ir integracijos informacinė sistema (UNRIIS), kur neįgalieji gali rasti jiems reikalingą, nuolat atnaujinamą ir aktualią informaciją. Tačiau pritaikytų informacijos šaltinių trūksta. Dėl finansavimo problemų viešoji informacija neįgaliesiems dažnai neprieinama.

Regėjimo negalią turintys asmenys viešąją informaciją gauna naudodami spaudinius Brailio raštu, mobiliuosius telefonus, vaizdą ir tekstą gebančią nuskaityti ir paversti balsu kompiuterių programinę įrangą, kuri pasižymi nelabai kokybiška lietuviška balso sinteze. 2010 metais visoje Lietuvoje buvo 258 kompiuteriu dirbantys aklieji. Programinės įrangos gamintojų, norinčių gerinti lietuvišką balso sintezę, neatsiranda, nes per mažas potencialių pirkėjų (kompiuteriu dirbančių aklųjų) skaičius, o dalis aklųjų (ypač jauni) naudoja anglišką balso sintezės programinę įrangą, kuri pasižymi daug geresne kokybe.

Kaip viena iš veiksmingiausių priemonių, užtikrinančių informacijos prieinamumą klausos negalią turintiems asmenims, yra laidų, filmų titravimas. 2012 metais LRT titruojama viena 25 minučių trukmės laida, o kitose Vakarų Europos šalyse titruotų laidų apimtis siekia 60–80 procentų transliacijų laiko. LRT į gestų kalbą verčiama tik viena žinių laida. Maža titruotų ar verčiamų į gestų kalbą laidų apimtis neužtikrina informacijos prieinamumo klausos negalią turintiems asmenims. Šią padėtį šiek tiek švelnina atsirandančios privačios iniciatyvos teikti internetu informacines laidas su vertimu į gestų kalbą ir titruoti žinias privačiose televizijose, tačiau apimtys yra labai mažos, o tokios iniciatyvos nėra skatinamos.

Neįgaliesiems nesudarytos galimybės prieinamomis formomis žiūrėti televizijos programas, filmus, spektaklius. Vietos, regioninio, nacionalinio, tarptautinio lygmens institucijos ir atitinkamos organizacijos, radijo ir televizijos transliuotojai ir panašios organizacijos nėra skatinamos, kad radijo ir televizijos transliacijos, su menu susijusi veikla, literatūra ir kultūrinė informacija būtų pasiekiami neįgaliesiems prieinamomis formomis (įgarsinant, leidžiant titrus, užrašus ir ženklų kalbą).

Penkiuose gestų kalbos vertėjų centruose dirbantys gestų kalbos vertėjai (2012 metų pradžioje skirti 96 etatai) teikia individualiai gestų kalbos vertimo paslaugas viešąsias paslaugas teikiančiose įstaigose, poliklinikose, teismuose, policijoje, verčia renginiuose, televizijose, tačiau šių paslaugų trūksta. Klausos negalią turintiems asmenims vertėjų paslaugų dažnai tenka laukti net keletą dienų. Ieškant veiksmingesnių informacijos pateikimo formų, gestų kalbos vertėjų paslaugos pradėtos teikti nuotoliniu būdu ir taip teikiamų paslaugų poreikis didėja. Kad būtų užtikrinamas gestų kalbos vartojimas, turi būti rengiamos, plėtojamos ir įgyvendinamos priemonės, apimančios gestų kalbos tyrimą, vartojimą, žodžių rengimą, gestų kalbos vertėjų paslaugų plėtojimą. Sutrikusio intelekto asmenims tik pradedami leisti leidiniai ir tekstai lengvai skaitoma kalba.

12.4. Regėjimo negalią ir judėjimo funkcijų sutrikimų turintiems neįgaliesiems trūksta mobilumo gebėjimų mokymo paslaugų. Kasmet Lietuvoje regėjimo netenka apie 200–300 žmonių, iš jų daugiau kaip 50 procentų – vaikai arba darbingo amžiaus asmenys. Šiems neįgaliesiems sunku apsitarnauti buityje, palaikyti ryšius, naudotis techninėmis pagalbos priemonėmis, orientuotis viešosiose vietose ir namuose. Mobilumo gebėjimų mokymai padeda regėjimo negalią turintiems asmenims išmokyti gyventi savarankiškai ir didina jų galimybes grįžti į aktyvų socialinį, darbinį ir visuomeninį gyvenimą. Tačiau šiuo metu šios paslaugos teikiamos epizodiškai finansuojant iš valstybės biudžeto neįgaliųjų mobilumo projektus, trūksta nuolat teikiamų paslaugų, nėra stacionarių šių įgūdžių ugdymo įstaigų.

Kad judėjimo negalią turintys asmenys būtų savarankiškesni ir mobilesni, jie mokomi valdyti neįgaliojo vežimėlį, apsitarnauti ir vairuoti automobilį. Kiekvienais metais dėl patirtų traumų neįgaliais tampa apie 200–300 asmenų, kurie gali judėti tik su vežimėliu. Jiems taip pat trūksta mobilumo gebėjimų mokymo paslaugų. Taikant fizinio pajėgumo vertinimo metodus ir priemones, galima nustatyti neįgaliojo galimybes vairuoti automobilį ir taikyti reikalingas reabilitacijos priemones vairavimo įgūdžiams įgyti ar atkurti, individualiai pritaikyti automobilį (atsižvelgiant į funkcijų sutrikimus), tačiau trūksta automobilių vairavimo kursų, nėra technologijų ir dirbtuvių automobiliams pritaikyti pagal individualius neįgaliojo poreikius.

12.5. Neįgalieji negali įgyvendinti savo teisės balsuoti arba ši teisė suvaržoma dėl jiems nepritaikytos aplinkos. Savivaldybių numatyti rinkimų apylinkių pastatai ir balsavimo patalpos bei priemonės (urnos) nepritaikytos su vežimėliais judantiems neįgaliesiems. Jie negali savarankiškai patekti į rinkimų apylinkių patalpas. Balsavimo kabinose įrengti staleliai būna per aukšti. Balsavimo urnos, į kurias metami biuleteniai, nepasiekiamos.

Šiuo metu galiojančios Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo (Žin., 1992, Nr. [22-635](#); 2000, Nr. [59-1760](#)) ir Lietuvos Respublikos referendumo įstatymo (Žin., 2002, Nr. [64-2570](#)) nuostatos, leidžiančios neįgaliesiems ar vyresnio amžiaus žmonėms balsuoti namuose, neskatina ir neužtikrina lygių galimybių su visais kitais rinkėjais balsuoti rinkimų apylinkėse ir uždeda papildomą našta reikalaujant neįgaliųjų iš anksto teikti prašymą rinkimų apylinkėi, papildomai teikti informaciją apie savo negalią, derinti rinkimų apylinkės komisijos atstovų atvykimo laiką. Be to, susidaro papildomos tokių asmenų sąrašų sudarymo (administravimo), transporto nuvykti į neįgaliojo namus kuro išlaidos.

Dėl minėtų įstatymų nuostatų savivaldybės nėra suinteresuotos skirti dėmesio ir lėšų rinkimų apylinkių pastatams ir patalpoms pritaikyti neįgaliesiems. Nors savivaldybės privalo sudaryti sąlygas neįgaliesiems be fizinių kliūčių ir papildomų biurokratinių reikalavimų

įgyvendinti savo konstitucinę teisę balsuoti, tačiau to nevykdo. Turėtų būti griežtinama savivaldybių kontrolė ir atsakomybė dėl nesudarytų tinkamų sąlygų neįgaliesiems balsuoti.

13. Uždavinys antrajam Programos tikslui pasiekti:

13.1. Didinti aplinkos (fizinės ir informacinės) prieinamumą neįgaliesiems ir jų mobilumą, tobulinti aplinkos pritaikymo teisinį reglamentavimą. Šis uždavinys bus įgyvendinamas šiomis pagrindinėmis kryptimis:

13.1.1. tobulinti aplinkos pritaikymo neįgaliesiems teisinį reglamentavimą. Bus derinamos įstatymų įgyvendinamųjų teisės aktų nuostatos su Lietuvos Respublikos statybos įstatymo 6 straipsnio 3 dalies reikalavimais, ieškoma lanksčių paramos formų, skatinančių pritaikyti visuomeninės paskirties pastatus neįgalųjų poreikiams, kooperuojant ir naudojant įvairius finansavimo šaltinius. IS „Infostatyba“ paskelbtiems projektams derinti, dalyvauti komisijų darbe priimant neįgaliesiems svarbius statinius, vykdyti viešosios aplinkos pritaikymo procesų stebėseną ir kontrolę bus pasitelktos neįgaliesiems atstovaujančios asociacijos. Bus skatinama Lietuvoje kurti universalus dizaino (darnaus vystymosi metodologijos) aplinką ir produktus: numatyti teisinį universalus dizaino principo taikymo reglamentavimą, įdiegti universalus dizaino aplinkos ir produktų sertifikavimo sistemą, rengti ir organizuoti mokymus, seminarus aplinkos, statinių ir produktų projektavimo specialistams;

13.1.2. tobulinti būsto pritaikymo neįgaliesiems teisinį reglamentavimą ir plėtoti būsto pritaikymą neįgaliesiems. Bus tobulinami teisės aktai, ieškoma veiksmingesnių priemonių ir didinama finansinė parama, kad būtų greičiau tenkinamas būsto ir jo aplinkos pritaikymo poreikis;

13.1.3. plėtoti bendrą transporto sistemą, kad būtų galima keliauti ir būtų prieinamos transporto priemonės, jų maršrutai, bilietų įsigijimo ir žymėjimo sistemos visoms keleivių grupėms, įskaitant neįgaliosius. Bus pertvarkoma transporto paslaugų teikimo neįgaliesiems sistema ir ieškoma naujų lanksčių transporto paslaugų teikimo formų, transporto išlaidų išmokas keičiant paslaugomis, aprūpinant specialiai pritaikytu neįgaliesiems vežti transportu, pertvarkai pasitelkiant savivaldybes ir nevyriausybinės organizacijas;

13.1.4. didinti viešųjų paslaugų (skaitmeninės televizijos, interneto, pagalbos telefono 112, telekomunikacinių įrenginių ir kt.) prieinamumą neįgaliesiems. Bus plėtojamos garsinio įrašo paslaugos ir garsinės informacijos pateikimas su transliuojamomis televizijos programomis bei filmais, kad regėjimo negalią turintys asmenys galėtų lengviau suprasti transliuojamų televizijos programų ir filmų veiksmą. Bus skatinama kurti techninius standartus su įranga, reikalinga garsiniam aprašymui ir prieinamomis alternatyvomis ekrane esančiai informacijai gauti. Klausos negalią turinčių asmenų informacijos prieinamumas bus užtikrinamas titruojant televizijos laidas arba jas verčiant į gestų kalbą. Bus plėtojamas LRT laidų titravimas ir skatinamos kitos televizijos titruoti laidas. Bus plėtojama į gestų kalbą verčiamų laidų (politinio, kultūrinio ir šviečiamojo pobūdžio) apimtis ir skatinamos iniciatyvos teikti internetu informacines laidas su titrais ar (ir) vertimu į gestų kalbą. Kad būtų užtikrintas informacijos prieinamumas, klausos negalią turintiems asmenims bus rengiami priemonių planai, apimantys gestų kalbos vartojimą, žodynų rengimą, gestų kalbos vertėjų paslaugų plėtojimą. Bus kuriamos ir diegiamos informacinių technologijų priemonės (programoms ir laidoms įgarsinti, titruoti, versti informaciją į gestų kalbą nuotoliniu būdu, gestų kalbos žodynams skaitmenizuoti, pagalbai iškviešti bendruoju pagalbos telefonu 112). Neįgalųjų (turinčių regėjimo, klausos, proto ar kompleksinę negalią) specialiesiems poreikiams tenkinti bus kuriamos ir diegiamos priemonės naudojant balso technologijas (atpažinimo, balso sintezę);

13.1.5. didinti reikalingų techninės pagalbos priemonių asortimentą neįgalųjų, turinčių įvairias negalias (judėjimo, regėjimo, klausos, proto), mobilumui gerinti. Bus kuriami ir pritaikomi pagalbiniai technikos komponentai: kompiuterinės programos, specialios klaviatūros, kalbos sintezatoriai ir Brailio rašto sistemos, vaizdo didinimo įrenginiai. Bus

skatinami su neįgaliųjų specialiųjų poreikių įvertinimu ir tenkinimu susiję technologiniai ir taikomieji moksliniai tyrimai, naujų technologijų panaudojimas jiems tenkinti;

13.1.6. didinti asmenų, turinčių negalią (regėjimo, judėjimo), mobilumą. Bus plėtojamos nuolat teikiamos mobilumo gebėjimų mokymo paslaugos regėjimo negalią turintiems asmenims. Bus tęsiama Lietuvos aklyjų ir silpnaregių ugdymo centro reforma ir plečiamos šio centro funkcijos stacionarios rehabilitacijos ir mobilumo gebėjimų paslaugoms teikti suaugusiems regėjimo negalią turintiems asmenims. Asmenims, turintiems judėjimo negalią, bus plėtojamos mobilumo gebėjimų mokymo paslaugos, organizuojami vairavimo kursai, įrengtos pavyzdinės dirbtuvės Vilniuje automobiliams pritaikyti atsižvelgiant į neįgaliųjų judėjimo funkcijų sutrikimus ir būklę;

13.1.7. skatinti savivaldybes gerinti rinkimams ir referendumams vykdyti suteikiamų rinkimų apylinkių balsavimo patalpų įrengimą ir pastatų, kuriuose jos įsikūrusios, pritaikymą neįgaliesiems, turintiems judėjimo ir regėjimo negalią. Bus gerinamas informacijos, susijusios su rinkimais ir referendumu, prieinamumas neįgaliesiems. Kad būtų užtikrinta neįgaliųjų teisė dalyvauti rinkimuose, neįgaliesiems atstovaujančių organizacijų atstovai bus skiriami stebėtojais prie savivaldybių, apygardų rinkimų komisijų ir bus parengtos rekomendacijos savivaldybių teritorijoje dirbančioms apygardų rinkimų komisijoms ir skiriamiems stebėtojams dėl neįgaliųjų atstovų teisių ir pareigų rinkimų komisijų darbe.

14. Trečiasis Programos tikslas – siekti didesnio neįgaliųjų užimtumo darbo rinkoje, kultūros, sporto, laisvalaikio veikloje.

14.1. Lietuvoje mažai dirbančių neįgaliųjų. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, 2012 metų pradžioje dirbo 46,66 tūkst. neįgaliųjų, arba 17,6 procentų visų neįgaliųjų. Šalyje siekiama neįgaliesiems didinti užimtumo galimybes: teikiama finansinė pagalba darbdaviams, įdarbinantiems žmones su negalia, teikiama finansinė parama pradėti savo verslą, organizuojama neįgaliųjų profesinė ir kvalifikacinė rehabilitacija, tačiau žemas darbo apmokėjimo lygis, mažas darbdavių suinteresuotumas įdarbinti neįgaliuosius ir neįgaliesiems garantuotas minimalaus darbo užmokesčio dydžio socialinių išmokų mokėjimas bei įvairios lengvatos neskatina neįgaliųjų dirbti. Įvertinus statistinius duomenis ir esamas neįgaliųjų užimtumo skatinimo priemones, galima teigti, kad teisės aktai nesudaro ekonominių prielaidų, skatinančių neįgaliųjų užimtumą. Neveiksmingas neįgalių asmenų įdarbinimo mechanizmas, nepakankamas darbdavių ir neįgaliesiems atstovaujančių organizacijų bendradarbiavimas su teritorinėmis darbo biržomis, priemonių, kurios skatintų neįgaliuosius gauti didesnes darbo pajamas, o ne socialines išmokas, stoka ir bendra padėtis darbo rinkoje lemia mažą dirbančių neįgaliųjų skaičių.

Šalies profesinio mokymo įstaigose siekiama sudaryti palankias sąlygas mokytis specialiųjų poreikių turintiems mokiniams: rengiamos profesinio mokymo programos, skirtos specialiųjų poreikių asmenims, formaliojo profesinio mokymo programos vykdomos kartu su bendrojo lavinimo programomis ar papildomos kitomis programomis. Tačiau šių priemonių neįgaliesiems nepakanka, kad jie įgytų tinkamą profesiją ir įsidarbintų. Profesinio mokymo programos nėra lanksčios ir nepakankamai atspindi darbo rinkos poreikius bei galimybes. Švietimo ir mokslo ministerijos duomenimis, 2011–2012 mokslo metais 13-oje (iš 74-ių) mokymo įstaigų, vykdančių pirminį profesinį mokymą, pagal tikslines specialiųjų poreikių asmenims skirtas programas mokėsi 994 mokiniai. Profesinio mokymo metu nevykdomos priemonės, užtikrinančios neįgaliesiems įsidarbinimą darbo rinkoje, neieškoma darbo vietų, todėl tik nedidelė dalis neįgaliųjų, baigusį profesinio mokymo programas, įsidarbina darbo rinkoje. Vykdoma nepakankama baigusį profesinį mokymą specialiųjų poreikių turinčių mokinių įsidarbinimo apskaita.

Lietuvoje kuriama profesinės rehabilitacijos paslaugų neįgaliesiems sistema ir paslaugas teikiančių įstaigų tinklas, kurio plėtrai regionuose (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių, Utenos, Panevėžio, Alytaus) panaudotos Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšos. Profesinės rehabilitacijos centrai taiko skirtingas metodikas, todėl nėra užtikrina profesinės

reabilitacijos paslaugų kokybė. Konkurso būdu atrenkami metodiniai profesinės reabilitacijos centrai, kurie rengia profesinės reabilitacijos paslaugų teikimo neįgaliesiems metodikas skirtingas negalias turintiems asmenims, diegia naujus metodus ir programas, organizuoja specialistų kvalifikacijos tobulinimą. Tačiau metodinei bazei sukurti reikia laiko. Dėl nepakankamo teisinio reglamentavimo ir vadybinio palaikymo, motyvacijos stokos neįgalieji, baigę profesinės reabilitacijos programą ir įsidarbinę, dažnai darbo rinkoje išsilaiko labai trumpai. 2011 metais profesinės reabilitacijos paslaugas teikė 11 įstaigų, kuriuose profesinės reabilitacijos paslaugas gavo 575 asmenys, pagal 79 skirtingas mokymo programas baigę programą 513 asmenų. Nors buvo mokoma paklausių specialybių: įmonės darbo organizatoriaus, želdinių prižiūrėtojo, apskaitininko, smulkaus verslo administratoriaus, kasininko pardavėjo, verslo organizatoriaus, dailiųjų medžio dirbinių gamintojo, siuvėjo-operatoriaus, meninių dirbinių iš odos gamintojo, sandėlininko ir virėjo, taip pat kompiuterio vartojimo pagrindų, asmenų, baigusią profesinės reabilitacijos programas, įsidarbinimo per 6 mėnesius po baigimo rodiklis – 47 procentai. Kartais profesinė reabilitacija pasirenkama tik dėl mokamos profesinės reabilitacijos pašalpos, o mažas darbo užmokestis neskatina ir nemotyvuoja neįgaliųjų dirbti.

14.2. Neįgaliesiems trūksta galimybių dalyvauti kultūriniame gyvenime ir mažai neįgaliųjų dalyvauja sporto, fizinio aktyvumo, rekreacijos veikloje. Dėl savo negalios pobūdžio (judėjimo funkcijų sutrikimų, regėjimo, klausos, proto ar kompleksinės) neįgalieji dažnai negali dalyvauti visuomeniniuose renginiuose, naudotis kultūros (teatrų, muziejų, kino, bibliotekų) ir turizmo paslaugomis, lankyti paminklus ir nacionalines kultūros vertybes, pasinaudoti kultūrine medžiaga, įgyvendinti savo teisę į kultūrinio tapatumo pripažinimą, įskaitant kurčiųjų kultūrą. Neįgaliesiems nesudarytos galimybės lavinti ir panaudoti savo kūrybines, menines ir intelektines galias ne tik jų pačių labui, bet ir visai visuomenei turtinti. Šalyje veikia valstybinis profesionalus choras „Vilnius“, kuriame dainuoja neįgalieji, turintys įvairių negalių. Iš valstybės biudžeto finansuojami Nacionalinio spalvų muzikos orkestro, kurio veikloje daugiausia dalyvauja sutrikusio intelekto asmenys iš įvairių šalies regionų, veiklos projektai. Neįgalieji savo saviraiškai dažnai pasitelkia fotografijos, tapybos meną, organizuoja parodas, plenerus. Tačiau stokojant paramos, neįgaliesiems nėra sąlygų tapti profesionaliais artistais ar menininkais. Kultūros ir meno veiklos finansavimas iš valstybės biudžeto yra epizodinis ir nepakankamas, projektams remti daugiausia naudojamos privačių fondų lėšos.

Lietuvoje 22 metus veikia 5 nacionalinės neįgaliųjų sporto organizacijos: 2 federacijos ir 3 komitetai, kurių nariai yra 37 skirtingų negalių neįgaliųjų sporto klubai; 25 specialiosios mokyklos; 17 socialinės globos namų, 14 specialiojo ugdymo, dienos užimtumo, profesinio rengimo centrų, kuriuose sportuoja daugiau kaip 5,4 tūkst. neįgaliųjų. Kiekvienais metais šalyje vykdomi daugiau kaip 75 šalies neįgaliųjų čempionatai, kuriuose dalyvauja daugiau kaip 3,6 tūkst. neįgalių sportininkų, tačiau bendras sportuojančių neįgaliųjų skaičius yra mažas ir sudaro tik 2 procentus visų neįgaliųjų. Lietuvoje neįgalieji nepakankamai skatinami ir vykdoma mažai priemonių, kad jie aktyviau ir gausiau dalyvautų bendro profilio sporto, fizinio aktyvumo ir rekreacijos veikloje, neužtikrinamas sportinis parengimas, mokymai ir nepakankami ištekliai lygiai su kitais asmenimis patekti į sporto, rekreacinius ir turizmo objektus.

Pajėgiausi Lietuvos neįgalūs sportininkai dalyvauja tarptautinių neįgaliųjų sporto organizacijų vykdomose varžybose: parolimpinėse, kurčiųjų, specialiosios olimpiados, IBSA, IWAS žaidynėse, pasaulio, Europos čempionatuose ir kituose tarptautiniuose turnyruose. Neįgaliųjų sporto programos ir projektai daugiausia finansuojami iš valstybės biudžeto lėšų, tačiau skiriamų lėšų nepakanka, kad būtų galima plėtoti neįgaliųjų (ypač jaunimo) masinį užsiėmimą sportu ir skatinti kūno kultūrą bei sistemingą pajėgiausių sportininkų rengimą, nes trūksta sporto bazių, pritaikytų neįgaliesiems, neišspręstos trenerių, dirbančių su neįgaliaisiais, darbo apmokėjimo ir kvalifikacijos tobulinimo problemos.

15. Uždaviniai trečiajam Programos tikslui įgyvendinti:

15.1. Užtikrinti geresnes neįgaliųjų užimtumo galimybes ir sudaryti palankias sąlygas neįgaliesiems dalyvauti darbo rinkoje. Šis uždavinys bus įgyvendinamas šiomis pagrindinėmis kryptimis:

15.1.1. skatinti ir plėtoti neįgaliųjų įdarbinimą ir jo formų įvairovę nenustatant apribojimų, susijusių su gyvenamuoju būstu. Kad būtų užtikrintas sunkias negalias turinčių neįgaliųjų įdarbinimas, bus remiamos inovacinės ir socialinių rezultatų siekiančios įmonės bei novatoriškos įdarbinimo priemonės, į įdarbinimo procesus įtraukiamos nevyriausybinės organizacijos, tobulinama socialinių įmonių rėmimo tvarka, pertvarkomos valstybės patikėjimo teise valdomos įmonės – jų veiklą nukreipiama ir siejama su neįgaliųjų įdarbinimu (ypač turinčių sunkių negalių), remiamas darbo vietų pritaikymas, investuojama į socialinio verslo plėtrą ir savarankišką užimtumą, skatinamas nuotolinis darbas ir lanksčios užimtumo formos;

15.1.2. tobulinti ir plėtoti profesinio mokymo, profesinės reabilitacijos paslaugų teikimo neįgaliesiems sistemą. Bus skatinamos besimokančių neįgaliųjų stažuotės ir praktika įmonėse, mentorystė, vietiniai užimtumo projektai ir iniciatyvos, skatinančios įdarbinti neįgaliuosius. Kad didėtų suaugusių neįgaliųjų, praradusių profesinius gebėjimus, galimybės įsidarbinti, grįžti į darbo rinką ir joje išlikti, bus tobulinama profesinės reabilitacijos paslaugų sistema ir jos teisinis reglamentavimas, rengiamos ir įgyvendinamos aktyvios darbo rinkos politikos priemonės, skatinančios neįgaliųjų profesinį mobilumą ir verslumą. Pasitelkiant profesinės reabilitacijos metodinius centrus, bus rengiama ir tobulinama profesinės reabilitacijos paslaugų teikimo metodinė bazė skirtingas negalias turintiems asmenims, gerinamas pasirengimas profesinei reabilitacijai. Profesinės reabilitacijos paslaugų teikimas bus siejamas su darbo vietų paieškos tobulinimu, novatoriškumu įdarbinant, įdarbinimu, darbo vietos vadybiniu palaikymu.

15.2. Gerinti neįgaliųjų galimybes dalyvauti kultūros ir meno veikloje, skatinti neįgaliųjų (vaikų, jaunimo ir suaugusiųjų) fizinį ugdymą ir aktyvumą bei dalyvavimą kūno kultūros ir sporto veikloje. Šis uždavinys bus įgyvendinamas šiomis pagrindinėmis kryptimis:

15.2.1. plėtoti neįgaliųjų galimybes lavinti ir panaudoti savo kūrybines, menines ir intelektines galias. Bus diegiamos lanksčios paramos formos, kad neįgalieji galėtų dalyvauti įvairioje kultūros veikloje ir siektų profesionalumo, jiems būtų prieinami kultūros paveldo objektai (statybos darbai, informacinių technologijų produktų kūrimas ir diegimas). Bus remiami unikalūs savo meno išraiškos forma neįgaliųjų meniniai kolektyvai, siekiantys profesionalumo;

15.2.2. plėtoti neįgaliųjų fizinį aktyvumą ir sportą. Bus remiami sporto projektai savivaldybėse, parengti ir patvirtinti neįgaliųjų sportininkų kvalifikacinių kategorijų reikalavimai ir jų suteikimo aprašas, dokumentai, nustatantys neįgaliųjų sportininkų ugdymo grupių komplektavimą ir pratybų valandų skaičių per savaitę sporto mokymo įstaigose. Bus pastatytas pavyzdinis sporto ir reabilitacijos kompleksas neįgaliesiems Vilniuje, kad būtų sudarytos sąlygos neįgaliesiems, turintiems skirtingų negalių, sportuoti ir didinti fizinį aktyvumą.

16. Ketvirtasis Programos tikslas – užtikrinti neįgaliųjų teisių, pagrindinių laisvių gynimą be diskriminacijos dėl neįgalumo ir sudaryti sąlygas tobulinti neįgaliųjų socialinės integracijos proceso valdymą.

16.1. Neįgaliųjų teisių ir pagrindinių laisvių įgyvendinimą riboja neįgaliesiems nepalanki teisės aktų taikymo apimtis, neaiškus valstybės ir savivaldybės institucijų kompetencijų pasiskirstymas, silpna nevyriausybinių sektoriaus veikla ir nepakankamas finansavimas. Neįgaliųjų teisių ir pagrindinių laisvių įgyvendinimą turinčios užtikrinti valstybės institucijos susiduria su įvairiomis problemomis: dideli darbo krūviai, patirties trūkumas, neaiškus kompetencijų pasiskirstymas ir mažos finansinės galimybės apsunkina šio proceso koordinavimą. Valstybiniame lygmenyje vis dar galioja neadekvatus požiūris į neįgaliųjų teisių ir pagrindinių laisvių įgyvendinimą, nepakanka esamų specialistų neįgaliųjų teisių ir pagrindinių laisvių įgyvendinimo stebėsenai. Vis dar nepavyksta suderinti

veiksmingos ir sklandžios nepriklausomo neįgaliųjų teisių ir pagrindinių laisvių įgyvendinimo stebėsenos mechanizmo veiklos, neaiškus neįgaliųjų organizacijų dalyvavimas neįgaliųjų teisių ir pagrindinių laisvių įgyvendinimo stebėsenos procese.

Viena iš neįgaliųjų teisių ir pagrindinių laisvių įgyvendinimo proceso problemų yra visuomenėje vyraujantis ir žiniasklaidos formuojamas neigiamas neįgaliųjų įvaizdis ir išankstinis nusistatymas, trukdantis pripažinti neįgaliųjų indėlį į visuomenę. Užimtumo galimybių trūkumas lemia tai, kad neįgalieji priklauso nuo valstybės paramos ir pašalpų. Trūksta sisteminio požiūrio į neįgaliųjų problemas. Neįgaliųjų teisių konvencija domisi, ją studijuoja tik neįgalieji, tuo tarpu valstybės ir savivaldybių institucijos, kurios privalo ją įgyvendinti, įgyvendina tik atskirus šio teisės akto fragmentus.

Neužtikrinamas neįgaliųjų lygybės prieš įstatymą ir teisingumo prieinamumas. Lietuvos teisės aktai įtvirtina visiško neveiksmumo institutą psichikos ligomis sergantiems ir proto negalią turintiems asmenims, tačiau nenumato asmeniui nustatyto neveiksmumo peržiūrėjimo ir riboto veiksmumo nustatymo galimybes.

Teisinės pagalbos paslaugomis naudojasi įvairių negalių turintys asmenys, kurie dėl savo negalios ne visada supranta tam tikrų sąvokų, terminų ar teisės aktų prasmę bei turinį, todėl teisinės pagalbos paslaugas teikiančių institucijų specialistams būtina atsižvelgti į jiems pateiktų klausimų pobūdį, skirti pakankamai laiko atstovaujajam, o sudėtingą informaciją pateikti neįgaliajam suprantama forma. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (Žin., 2002, Nr. [36-1340](#)) 56 straipsnio 1 dalies 6 punkto nuostata suteikia teisę asociacijoms atstovauti savo narių interesams teisme, tačiau tokia praktika nėra veiksminga, nes nevyriausybinių organizacijų neretai būna nepajėgios (dėl finansinių, žmogiškųjų išteklių, kvalifikuotų specialistų stygiaus) savarankiškai ir kvalifikuotai teikti neįgaliesiems teises paslaugas, rengti procesinius dokumentus, o ypač atstovauti neįgaliųjų interesams teismuose.

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyboje (toliau – tarnyba) gautų skundų dėl diskriminacijos negalios pagrindu skaičius neatspindi tikrosios neįgaliųjų padėties visuomenėje. Oficiali statistika rodo, kad didžioji dalis darbingo amžiaus asmenų su negalia yra bedarbiai. Dažnai dėl darbdavių nenoro, nepagrįstos baimės ir kitų priežasčių neįgalieji negali įsidarbinti. Tarnyba iš neįgaliųjų gauna vos vieną kitą skundą dėl diskriminacijos darbo santykių metu. Pastebima vis didėjanti daugialypės diskriminacijos tendencija, tai yra atveju, kai asmuo skundžiasi dėl diskriminacijos dviem ar daugiau pagrindų.

Informacijos stoka, ribotas visuomenės švietimas neįgaliųjų padėties klausimais yra vienos iš pagrindinių priežasčių, lemiančių neįgaliųjų pasyvumą ginant savo pažeistas teises. Nepakankamas finansavimas, neįgaliųjų poreikiams nepalanki teisės aktų bazė, jos taikymo apimtis, valstybės ir savivaldybės institucijų novatoriškų sprendimų trūkumas skatina ydingą praktiką ir taip trukdo veiksmingai įgyvendinti neįgaliųjų teisių ir pagrindinių laisvių institutą.

16.2. Nepakankamas bendradarbiavimas tarp valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų bei neįgaliesiems atstovaujančių organizacijų trukdo veiksmingai ir laiku spręsti neįgaliųjų problemas. Neįgaliųjų socialinės integracijos politika apima daugelį valstybės valdymo sričių, tačiau trūksta valstybės, savivaldybių institucijų ir įstaigų bendradarbiavimo sprendžiant neįgaliesiems svarbius klausimus. Rengiant neįgaliesiems svarbius teisės aktus ir programas, ne visada klausiama neįgaliesiems atstovaujančių organizacijų bei Neįgaliųjų reikalų tarybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nuomonės. Savivaldybės nesinaudoja teisės aktų nustatytais galimybėmis steigti nuolatinės komisijas neįgaliųjų klausimams spręsti, kurios padėtų savivaldybėms geriau suprasti neįgaliųjų poreikius ir veiksmingai spręsti neįgaliųjų gyvenimo bendruomenėje problemas. Šiuo metu tokių komisijų įsteigta tik 11-oje savivaldybių. Komisijų steigimas taip pat pagerintų savivaldybių bendradarbiavimą su neįgaliųjų socialinės integracijos srityje dirbančiomis organizacijomis.

Lietuvoje aktyviai veikia apie 30 neįgaliųjų skėtinių asociacijų, atstovaujančių per 105 tūkst. neįgaliųjų ir turinčių savo padalinius savivaldybėse. Iš valstybės biudžeto teisės aktų nustatyta tvarka kiekvienais metais remiami neįgaliųjų asociacijų veiklos projektai,

tačiau dėl ribotų finansinių išteklių rėmimas nepakankamas, kad būtų plėtojama veikla ir paslaugos, užtikrinama jų apimtis ginant neįgaliųjų teises ir vykdant neįgaliųjų teisių stebėseną. Nesudarytos sąlygos ir neįgalieji neskatinami dalyvauti valstybės gyvenime, nevyriausybiniuose organizacijose, kurių veikla susijusi su valstybės viešuoju, politiniu gyvenimu ir valdymu.

Planuojant neįgaliųjų socialinės integracijos politikos pokyčius, dažnai trūksta administracinių duomenų ir sisteminės informacijos apie neįgaliuosius, jiems teikiamas paslaugas, integracijos pokyčius įvairiose srityse. Statistikos departamentas kasmet rinko ir skelbė informaciją apie neįgaliųjų socialinės integracijos pokyčius, tačiau planuojant neįgaliųjų socialinės integracijos politikos įgyvendinimo priemones ir vertinant šių priemonių įgyvendinimo veiksmingumą, reikia daugiau administracinių duomenų, kurie būtų prieinami visuomenei.

17. Uždaviniai ketvirtajam Programos tikslui pasiekti:

17.1. Teikti tinkamos kokybės teisinę pagalbą neįgaliesiems ir sukurti nacionalinį žmogaus teisių stebėsenos mechanizmą. Šis uždavinys bus įgyvendinamas šiomis pagrindinėmis kryptimis:

17.1.1. skatinti visapusišką neįgaliųjų visų žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių įgyvendinimą be jokios diskriminacijos dėl neįgalumo. Bus rengiamos visuomenės informavimo priemonės formuojant teigiamą suvokimą apie neįgaliuosius ir didesnę visuomenės sąmoningumą, plėtojami mokomieji seminarai apie Neįgaliųjų teisių konvenciją ir jos nuostatas, vykdomi diskriminacijos atvejų tyrimai ir inicijuojami teisės aktų pakeitimai. Į mokymų organizavimą bus įtraukiamos savivaldybės ir neįgaliųjų socialinės integracijos srityje veikiančios organizacijos. Kompleksiškai bus sprendžiamos su neveiksnumo nustatymu susijusios problemos: fizinių asmenų veiksnio apribojimo, jų pripažinimo neveiksniais arba ribotai veiksniais sprendimo galimybės, turės būti peržiūrimas neveiksnumo nustatymo ir priverstinio hospitalizavimo institutas ir siekiama parengti tarptautinius žmogaus teisių apsaugos standartus atitinkančius teisės aktų pakeitimo projektus;

17.1.2. gerinti teisių paslaugų neįgaliesiems prieinamumą. Bus stiprinamas bendradarbiavimas tarp valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą organizuojančių teisinės pagalbos tarnybų, savivaldybės institucijų, socialinių darbuotojų ir neįgaliųjų nevyriausybinių organizacijų. Bus organizuojami mokymai teisės saugos institucijoms, advokatams, notarams, valstybės garantuojamą teisinę pagalbą teikiantiems asmenims, nevyriausybinių organizacijų darbuotojams, kad jie geriau suvoktų neįgaliųjų poreikius ir laikytųsi tarpusavio supratimo principo. Bus bendradarbiaujama su Švietimo ir mokslo ministerija, aukštosiomis mokyklomis dėl studentų (teisininkų) praktikos atlikimo nevyriausybiniuose neįgaliųjų organizacijose. Be to, bus analizuojamos nevyriausybinių organizacijų įtraukimo į valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą galimybės ir parengti teisės aktų pakeitimo projektai, kad būtų sudarytos sąlygos neįgaliesiems atstovaujančioms nevyriausybinioms organizacijoms atstovauti neįgaliesiems teismuose. Bus ieškoma galimybių pritaikyti viešąją aplinką teisinės paslaugas teikiančiose įstaigose ir visose valstybės garantuojamą teisinę pagalbą organizuojančiose institucijose.

17.2. Tobulinti neįgaliųjų socialinės integracijos proceso valdymą savivaldybių, nacionaliniu ir tarptautiniu lygmenimis. Šis uždavinys bus įgyvendinamas šiomis pagrindinėmis kryptimis:

17.2.1. plėtoti žinybų ir sektorių bendradarbiavimą savivaldybių, nacionaliniu ir tarptautiniu lygmenimis pasitelkiant neįgaliesiems atstovaujančias neįgaliųjų asociacijas ir formuoti faktais grįstą neįgaliųjų socialinės integracijos politiką;

17.2.2. skatinti savivaldybes teisės aktų nustatyta tvarka steigti nuolatines komisijas neįgaliųjų klausimams spręsti, kurios veiksmingai spręstų konkrečioje savivaldybėje neįgaliųjų socialinės integracijos problemas ir gerintų savivaldybių bendradarbiavimą su neįgaliųjų socialinės integracijos srityje dirbančiomis organizacijomis;

17.2.3. gerinti paramą neįgaliesiems atstovaujančių neįgaliųjų asociacijų veiklai. Bus remiami skėtinių neįgaliųjų asociacijų veiklos projektai;

17.2.4. rinkti ir kaupti informaciją apie neįgaliųjų socialinės integracijos pokyčius. Neįgaliųjų reikalų departamentas kartu su institucijomis pagal jų kompetenciją administracinių duomenų pagrindu kasmet rengs rodiklių, apibūdinančių neįgaliųjų socialinę integraciją, sąrašą, rinks tarpžinybinę informaciją apie neįgaliųjų socialinę integraciją, ją apibendrins ir skelbs interneto svetainėje www.ndt.lt. Statistikos departamentas kasmet atliks socialinių paslaugų statistinį tyrimą, rengs ir skelbs informaciją apie neįgaliųjų, kuriems socialinės paslaugos suteiktos asmens namuose, dienos centruose ir stacionariose globos įstaigose, skaičių. Bus prieinama visuomenei daugiau informacijos ir administracinių duomenų apie neįgaliųjų socialinės integracijos pokyčius, kad būtų tiksliau formuojama neįgaliųjų socialinės integracijos politika.

III. PROGRAMOS ĮGYVENDINIMO VERTINIMO KRITERIJAI

18. Programos įgyvendinimo vertinimo kriterijai ir siekiamos jų reikšmės 2019 metais pateiktos priede. Priede nurodytos 2012 metų Programos įgyvendinimo vertinimo rodiklių reikšmės rodo pradinę įgyvendinimo būklę, kurios pagrindu bus vertinama, ar jos pasiektos 2019 metais.

IV. PROGRAMOS ĮGYVENDINIMAS IR ATSAKOMYBĖ

19. Programos įgyvendinimą koordinuoja ir stebėseną vykdo Neįgaliųjų reikalų departamentas. Įgyvendinant Programą dalyvauja Aplinkos ministerija, Susisiekimo ministerija, Sveikatos apsaugos ministerija, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Švietimo ir mokslo ministerija, Teisingumo ministerija, Vidaus reikalų ministerija, Žemės ūkio ministerija, Statistikos departamentas, Neįgaliųjų reikalų departamentas.

20. Programos nuostatų įgyvendinimo laikotarpis – 2013–2019 metai. Programai įgyvendinti bus rengiami 3 socialinės apsaugos ir darbo ministro tvirtinami priemonių planai (2013–2015 metų, 2016–2018 metų ir 2019 metų).

Nacionalinės neįgaliųjų socialinės integracijos
2013–2019 metų programos
priedas

**NACIONALINĖS NEĮGALIŪJŲ SOCIALINĖS INTEGRACIJOS 2013–2019 METŲ PROGRAMOS ĮGYVENDINIMO VERTINIMO
KRITERIJŲ IR SIEKIAMŲ REIKŠMIŲ SĄRAŠAS**

Eil. Nr.	Strateginis tikslas	Tikslas	Vertinimo kriterijus	Rodikliai		Vertinimo kriterijaus pasiekimo stebėseną vykdanči institucija*
				2012 metų	2019 metų	
1.	Sukurti neįgaliesiems palankią aplinką ir sąlygas oriam ir visaverčiam gyvenimui Lietuvoje, užtikrinti jiems lygias galimybes ir gyvenimo kokybę		neįgaliųjų gyvenimo kokybės indekso padidėjimas (procentais)	**	10	Neįgaliųjų reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau – Neįgaliųjų reikalų departamentas)
			neįgaliųjų lygių galimybių užtikrinimo indeksas (procentais)	**	30	Neįgaliųjų reikalų departamentas
2.		2.1. Užtikrinti skirtingas negalias turinčių neįgaliųjų specialiuosius poreikius socialinės apsaugos, sveikatos priežiūros, švietimo srityse	socialinės apsaugos paslaugų poreikio patenkinimo padidėjimas (procentais)	**	30	Neįgaliųjų reikalų departamentas
			sveikatos priežiūros paslaugų poreikio patenkinimo padidėjimas (procentais)	**	10	Sveikatos apsaugos ministerija
			švietimo paslaugų poreikio patenkinimo padidėjimas (procentais)	**	15	Švietimo ir mokslo ministerija

Eil. Nr.	Strateginis tikslas	Tikslas	Vertinimo kriterijus	Rodikliai		Vertinimo kriterijaus pasiekimo stebėseną vykdanči institucija*
				2012 metų	2019 metų	
		2.2. Užtikrinti neįgaliesiems galimybę laisvai judėti fiziniėje aplinkoje ir naudotis visiems prieinama informacija	neįgaliesiems pritaikytų viešųjų statinių ir objektų, transporto maršrutų, priemonių ir paslaugų gausėjimas (procentais)	15	30	Neįgaliųjų reikalų departamentas
			regėjimo, klausos, sutrikusio intelekto negalių turintiems asmenims viešosios informacinės aplinkos prieinamumo didėjimas (procentais)	4	40	Neįgaliųjų reikalų departamentas
			asmenų, tapusių neįgaliais dėl regėjimo ir judėjimo funkcijų sutrikimų, savarankiškumo ir mobilumo didėjimas (procentais)	10	50	Neįgaliųjų reikalų departamentas
		2.3. Siekti didesnio neįgaliųjų užimtumo darbo rinkoje, kultūros, sporto, laisvalaikio veikloje	neįgaliųjų užimtumo darbo rinkoje didėjimas (procentais)	17	30	Socialinės apsaugos ir darbo ministerija
			neįgaliųjų užimtumo kultūros veikloje didėjimas (procentais)	2	8	Kultūros ministerija
			neįgaliųjų užimtumo sporto veikloje didėjimas (procentais)	2	8	Kūno kultūros ir sporto departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės
		2.4. Užtikrinti neįgaliųjų teisių, pagrindinių laisvių gynimą nuo diskriminacijos dėl neįgalumo ir sudaryti palankias sąlygas tobulinti	visuomenės nuomonė dėl neįgaliųjų diskriminacijos (balais) (1 – mažiausia diskriminacija, 10 – didžiausia diskriminacija)	5,07	3	Neįgaliųjų reikalų departamentas
			neįgaliųjų, dalyvaujančių	39	45	Neįgaliųjų reikalų

Eil. Nr.	Strateginis tikslas	Tikslas	Vertinimo kriterijus	Rodikliai		Vertinimo kriterijaus pasiekimo stebėseną vykdanči institucija*
				2012 metų	2019 metų	
		neįgaliųjų socialinės integracijos proceso valdymą	visuomeninėse organizacijose ir judėjimuose, gausėjimas (procentais)			departamentas

*Renka informaciją apie vertinimo kriterijaus pasiekimo būklę iš institucijų, vykdančių atitinkamas Programos įgyvendinimo priemones, ir kitų duomenų šaltinių, ją apibendrina, vertina ir teikia Programos įgyvendinimą koordinuojančiai institucijai.

**Rodiklio reikšmė bus nustatyta 2013 metais ir įvesta į informacinę stebėsenos sistemą.